

TUR RIBERA, Fanny. *Epidèmies. Eivissa i Formentera. 1799-1930*. Eivissa: Balàfia Postals, 2022. 576 p. ISBN: 9788409389773

Fanny Tur Riera, directora de l'Arxiu Històric d'Eivissa i Formentera (AHEIF) des de 1987, exposa en aquest llibre una extensa documentació sobre la prevenció de les malalties transmissibles que varen impactar a Eivissa i Formentera, a través del buidatge de la correspondència sanitària de les juntes locals i superiors, llibres d'actes de sessions municipals, d'administració de justícia, premsa i llibres precedents de la temàtica amb revisions parcials. Tur ens presenta un període històric marcat per les constants alarmes de nous brots, que calia confirmar o desmentir atès que les conseqüències econòmiques eren extraordinàries. Aquesta responsabilitat requeria principalment sobre les juntes locals (municipals o "del Morbo"), integrades majoritàriament per representants polítics i de l'Església, on els metges i facultatius eren una minoria. Aquesta junta estava en constant tensió amb la junta superior, o provincial, de la qual sorgien diferents instruccions, que alhora emanaven d'ordres del govern, en un període políticament convuls que inclou la Guerra del Francès, amb uns regnats absolutistes, brots esporàdics de liberalisme i tres guerres carlines.

El llibre es divideix en dues gran parts. Per un cantó, introdueix la lluita contra les epidèmies importades, per ordre cronològic: la pesta, la febre groga i el còlera. La documentació més extensa es refereix a les actuacions per controlar vaixells i passatgers. Cal remarcar la importància estratègica del comerç de la sal, que feia que vinguessin vaixells no només de la Península, sinó de tot Europa, a carregar. El sistema de cordons sanitaris i de vigilància era cabdal, com ho reflecteix la imposició de la pena de mort a qui els contravenia, i la de presó als vigilants que ho permetessin. En aquest sentit, cal remarcar que durant tot el període que es descriu no es va declarar cap brot per cap de les tres malalties. Cal tenir en compte que els mecanismes de transmissió no es van escatir fins a finals del segle XIX, però la imposició de fondejar a més d'una milla nàutica a aquells vaixells provinents de ports "bruts" va resultar prou eficient per evitar la disseminació de rates infectades, malgrat no se'n faci esment. L'èmfasi es feia a "airejar" els sacs que contenien el gra transportat, i a enviar els passatgers als

llatzerets de Maó o de Palma. Les esmentades mesures s'emmarquen en la manca d'instal·lacions i de pressupost per portar a terme aquestes activitats, que havien de pagar tant els passatgers com els capitans dels vaixells. Una altra cosa fou la irrupció de la grip de 1918, que hi va tenir un impacte molt rellevant, sobretot a Eivissa, i de què es proporcionen estadístiques de defunció ben detallades a partir de les dades obtingudes a les diferents parròquies.

Una segona part es dedica a la descripció del control de malalties endèmiques com el paludisme, la pigota (verola), la diftèria i la pallola (xarampió). En el control del paludisme cal ressaltar la gran incidència de febres tercianes i quartanes, la manca d'esment als mosquits i l'obsessió pel control i drenatge de les zones pantanoses pudentes que se'n considerava l'origen, amb els conflictes que generava, atès que moltes es localitzaven a l'àrea de les salines. Quant a la verola, cal tenir en compte que la vacunació es va iniciar a Catalunya amb el doctor Francesc Pigullem (1801) i que l'imperi espanyol va promoure amb la mítica expedició de Balmis-Salvany (1803-1810). Però malgrat les reiterades ordres ministerials per impulsar-la, els pares dels infants eren reticents a la vacunació i revacunació, per la qual cosa els brots eren freqüents. Per un altre cantó, sí que semblava arrelada la promoció de l'hàbit de fumar entre els infants per evitar la diftèria.

En general les autoritats feien constantment recomanacions per promoure la higiene dels carrers i per gestionar els fems i els ramats d'animals que semblaven campar constantment per pobles i ciutats, com també ho era la febre tifoide. Amb tot, les mesures més enèrgiques consistien en la crema pública de la roba dels malalts i l'emblanquinament i tancament durant un any dels seus habitatges, tot i que també es portaven a terme altres actuacions més sofisticades, com la desinfecció de la correspondència oficial amb aigua i vinagre. Dins l'arsenal terapèutic s'esmenten remeis com l'arrel del baobab o el llevat de cervesa per tractar la febre groga, a més del mercuri, l'artemisina i la quina, el blanquet (emprat per les dones per blanquejar-se la pell), els ulls de cranc o l'esperma de balena; i això sí, la disponibilitat del sèrum antidiftèric del doctor Ferran a partir del 1900.

L'obra inclou detalls com les trifulgues polítiques que envoltaven la contractació dels metges, amanides amb la crònica social de l'època: des dels codis de control dels carnivals a la prohibició d'ensenyar en català a

les escoles, passant per la crònica negra, en un context en què als nois, a partir dels dotze anys, se'ls proveïa d'una pistola per poder-se defensar adequadament.

Finalment, l'autora reconeix que la tuberculosi mereix un llibre a part, que està preparant, però malgrat tot no pot evitar de fer-ne esment en les diferents estadístiques que va proporcionant, atès que causava per terme mitjà un 15% de les morts.

En definitiva, es tracta d'una obra molt ben documentada, amb transcripcions literals d'ordres i de cròniques, que permet entendre molt bé quina era la situació sanitària de les Pitiüses, i els esforços per controlar les malalties transmissibles a l'època prèvia a l'origen de la microbiologia com a ciència.

© Pere-Joan Cardona i Iglesias, 2024

Servei de Microbiologia. Hospital Universitari Germans Trias i Pujol. pcardonai.germantrias@gencat.cat

 <https://orcid.org/0000-0002-2865-7181>

Aquest document està subjecte a una llicència Creative Commons

BERNABEU MESTRE, Josep. *Pandèmia. Quan el passat és el pròleg del futur*. Picanya: Edicions del Bullent (Col·lecció Dèdal; 10), 2022. 120 p. ISBN: 9788499042657

L'autor, professor d'Història de la Ciència de la Universitat d'Alacant, ens ofereix una obra que és, d'una banda, un llibre de divulgació sobre epidemiologia històrica i, de l'altra, una reflexió sobre els reptes de futur que la darrera pandèmia de COVID-19 ha replantejat. Diem replantejar perquè l'autor es cuida prou d'assenyalar que les bases per a l'aparició d'un fenomen d'aquest tipus ja eren ben conegudes des de feia anys i es refereix a bastament al conjunt d'investigacions i informes emesos en els darrers

decennis fins al darrer, just abans de la pandèmia, que es titulà "Un món en perill", publicat per l'OMS i el Banc Mundial, escassament cinc mesos abans de la detecció del primer cas de COVID-19.

El llibre és breu i això s'ha d'agrair en un text divulgatiu. Segueix una pauta cronològica, amb els primers capítols dedicats a les epidèmies des de l'antiguitat fins al segle XIX. Els darrers capítols els dedica als segles XIX, XX i XXI, en què revisa el perfil epidemiològic causat per la revolució industrial, primer, i pel model econòmic de la globalització, després.